

XX əsr Azərbaycan elmini təmsil edən bir sıra görkəmlı şəxsiyyətlər var. Onların içərisində elmi fikrimizin inkişafında müstəsna rol oynamış, elmi-təşkilati, pedaqoji, ictimai, hətta diplomatik fəaliyyəti ilə Azərbaycan aliminin intellektual imkanlarını bütün dünyaya nümayiş etdirmiş görkəmlı simalardan biri de geologiya, stratigrafiya və paleontologiya sahələrində tanınmış elm və ictimai xadim, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının üçüncü prezidenti akademik Musa Əliyev olmuşdur.

Akademik Musa Əliyevin misilsiz fəaliyyəti XX əsr Azərbaycan elminde silinməz iz qoymuşdur. Məlumdur ki, Azərbaycan geologiyası keçmiş SSRİ-nin və dünyanın ən inkişaf etmiş elmi məktəblərindən biri olmuşdur. Həmin dövr Azərbaycan geologiyasını təmsil edən Qambay Əlizadə, Məmməd bəy Əliyev, Aslan bəy Vəzirzadə, Şamil Əzizbəyov, Ələşref Əlizadə, Mirəli Qasıqay, Əhəd Yaqubov, Şəfəyat Mehdiyev, Əzəl Sultanov, Ədham Şıxəlibəyli və başqaları milli geologiya elmi məktəbimizi bütün dünyada tanıtmışlar. Bu imzalar içərisində akademik Musa Əliyevin xüsusi yeri vardır. Görkəmlı alim dərin biliyi, zəhmətsevərliyi, mənəvi zənginliyi ile insan kamilliyinin bütün meyarlarını özündə əks etdirən mükemməl bir şəxsiyyət, əsl vətəndaş-ziyali olmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmləri nümayəndəsi, Musa Əliyevin yaxın dostu Səməd Vurğunun onun haqqında dediyi fikirlər bu insanın portretini gözlerimiz önündə bütün dolğunluğu ilə canlandırır: "Cansız təbiət çox amansız olur və öz sərvətlərini doğma insanların gizlətməyə çalışır. Yerin təkinin sırlarına nail olmaq və qiy-

zırlanması sahəsində böyük işlər görmüşdür. O, Moskva Neft İnstitutunun Ufa şəhərinə, Qroznı Neft İnstitutunun Kokand şəhərinə evakuasiyasını təşkil etmişdir.

Musa Əliyev elmi fəaliyyətlə yaşı, intensiv ictimai fəaliyyətlə də məşğul olmuşdur. O, 1944-cü ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin (KP MK) ali məktəblər və elmi müəssisələr üzrə şöbə müdürü təyin edilir. Bu dövrə, həm də ön cəbhədə döyüşənlərin usaqlarına yardım komissiyasının rəhbəri olur, eyni zamanda elm və texnikanın müxtəlif sahələrində Azərbaycan gencərinin ölkənin qabaqcıl ali məktəblərində təhsil almasını təmin etmek üçün təşkilatçılıq işini davam etdirir. 1947-ci ildə Azərbaycan KP MK üzvü və sənaye üzrə katibi seçilir, 1949-cu ildə isə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sedrinin müavini - Dövlət Plan Komitəsinin sədri vəzifəsində işləyir. 1947-ci ildən 1961-ci ilədək SSRİ Ali Sovetinin II, III və IV çağırış deputatı olmuşdur.

1949-cu ildə Musa Əliyevin rəhbərliyi ilə Xəzər akvatoriyasında neft və qazın geoloji axtarışı və istismarı ilə əlaqədar böyük bir layihə hazırlanır: "Cansız təbiət çox amansız olur və öz sərvətlərini doğma insanların gizlətməyə çalışır. Yerin təkinin sırlarına nail olmaq və qiy-

əsasi qoyulmuşdur. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində akademik elmi fəaliyyət ümumən cəmiyyətin eksər sosial-mədəni sferalarının inkişafının əsas tekanverici qüvvəsi kimi çıxış etməye başlamışdır.

İlk növbədə güclü elmi baza respublikada təhsil sisteminin formallaşmasına təkan vermiş, təhsili yüksəkxitəsli elmi-pedaqoji kadrlarla təmin etmiş, bir sıra yeni fənlərin tədrisi üçün geniş imkanlar açmışdır. Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrinin prioritet hesab olunan yeni fənn kafedraları və fakültələri hesabına genişləndirilmesi məhz akademik elmi tədqiqatlar nəticəsində mümkün olmuşdur. Həmin fənlər üzrə tədrisinə həyata keçirilməsi bu dövrə EA-nın

Onun bu dövrdəki əsərlərinin dəyəri ilk növbədə həm paleontoloji, həm də stratigrafik məsələlərin məhiyyətinə eyni dərəcədə nüfuz etməsi ilə müyyən olunur. Çünkü yalnız dəqiq paleontoloji əsaslar üzərində geniş stratigrafik tədqiqat və ciddi stratigrafik nəzarət paleontologiyanın xüsusi və ümumi məsələlərinin düzgün həllinə imkan vere bilər. İnoseramidlərin morfologiya və filogeniyasının tədqiqi Musa Əliyevə onların əsas gruplarının təkamülünə bərpə etməyə, digər orqanizmlərlə paleoekoloji və filogenetik əlaqələrin izləməyə və stratigrafik əhəmiyyətini qiymətləndirməyə imkan vermişdir.

Akademik Musa Əliyevin çox mühüm elmi əsərləri olan "Azərbaycanın tabasırik cöküntülləri", "SSRİ-nin tabasırik inosərləri", "Azərbaycanın Mezozoy cöküntüllərinin stratigrafiyası", "Şərqi Qafqazın və ona qovuşan Volqa-Ural rayonlarının tabasırik cöküntüllərinin stratigrafiyası və paleoekografiyası", "SSRİ-nin neftli-qazlı vilayətlərinin Mezozoy cöküntüllərinin biostratigrafiyası" xarici ölkələrin mütəxəssislərinə yaxşı tanıtımdır.

Musa Əliyevin rəhbərliyi ilə 50-dən çox namizədlik, 10-dan artıq doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmişdir. Hazırda onun tələbələri elmi laboratoriya, kafedra və institutlara, geoloji ekspedisiya və dəstələrə başçılıq edirlər. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, məhz Musa Əliyevin rəhbərliyi ilə 50-ci illərdə Yura və Tabasırik Stratigrafların Bakı Məktəbi kimi tanınan kadrlar nəslini yetişmişdir.

Akademik Musa Əliyevin fəaliyyətinin yeni mərhəlesi 1958-ci ildən SSRİ Elmlər Akademiyasının ovaxtı prezidenti akademik Nesmeyanovun dəvətiylə onun Moskvaya köçməsi və SSRİ Elmlər Akademiyasında yeni yaradılan Yanar Qazıntı Yataqların Geologiyası və İslənilməsi Institutunda elmi işlər üzrə direktor müavini təyin edilməsi ilə başlayır. Akademik ömrünün sonundakı bu institutda işləmişdir. Görkəmlı alim qısa müddət ərzində burada neftli-qazlı vilayətlərin stratigrafik tədqiqatları laboratoriyasını təşkil etmişdi. Onun bu institutda yaratdığı stratigraflar məktəbi keçmiş SSRİ məkanında və xarici ölkələrdə böyük şöhrət qazanmışdı.

Musa Əliyev Moskvada təhsil alan, həmçinin orada çalışan azərbaycanlı genç kadrlara mənəvi dayaq olmuş, onlara hər cür dəstək vermişdir.

Akademikin həyat və fəaliyyətində 1967-1971-ci illər xüsusi dövr təşkil edir. Bu illərdə o, Sovet-Əlcəzair əməkdaşlığına başçılıq edir. Böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti, zəngin həyət təcrübəsi, insanpərvərliyi sayəsində qısa müddətə Əlcəzair mütəxəssisləri və müxtəlif səviyyəli dövlət rəhbərləri ilə işgüzər əlaqələr yarada bilir. Əlcəzair tədqiqatlarının bu mərhəlesi Musa Əliyev və onun hemkarlarının iki sanballı monoqrafiyasında - "Əlcəzair sehərinin geologiyası və neft-qazlılığı" və "Əlcəzair atlaslarının geologiyası və neft-qazlılığı" kitablarında əks olunmuşdur. Dörd dilde - rus, fransız, ingilis və ərəb dilində nəşr edilmiş bu əsərlərdə müvafiq ərazilərin tektonik inkişaf tarixinin müfəssəl analizi, başlıca neft-qaz toplanma zonalarının səciyyəsi və fənerozoy cöküntüllerine dair kompleks məlumatlar verilmişdir.

Xarici ölkələrin geologiyası və neft-qazlılığına dair işlərin davamı kimi Musa Əliyev mütəxəssisler kollektivi ilə birlikdə "Iranın geoloji quruluşu və neft-qazlılığı" əsərini hazırlayıb çap etdirmiştir. Bu sahədə, habelə Şimali Afrikaya, Yaxın və Orta Şərqə dair geoloji materialları işlənib yekunlaşdırılmışdır.

Oluşucu çoxşaxəli fəaliyyətlə məşğul olan Musa Əliyev eyni zamanda elmin populyarlaşdırılması sahəsində də mühüm işlər görmüşdür. O, mütəmadi olaraq qəzət səhifələrində dərc edilən məqalələrində və radioçixışlarında oxucu və dinləyicilərə fundamental elmin nailiyyətləri haqqında məlumatlar verirdi. O, habelə "Bilik" və Ümumittifaq Paleontologiya cəmiyyətlərinin xətti ilə fəaliyyət göstərir, müxtəlif şəhərlərdə səyyar elmi sessiyalar təşkil edirdi. Neft-qazlı regionlarının stratigrafiyasına dair ənenəvi simpoziumlarda akademikin parlaq çıxışları öz məzmununa görə əslinde program məruzələri ididir.

Musa Əliyevin yer elmləri sahəsindəki xidmətləri xaricdə yüksək qiymətləndirilmişdir. Onun elmi əsərləri Meksikada, Livanda, Misirdə və b. ölkələrdə çap edilmişdir. Keçmiş sovetlər məkanında akademik bir çox geoloji cəmiyyət və komitələrin üzvü olmuşdur. Onun SSRİ idarələrə Stratigrafik Komitənin fəaliyyətindəki rolunu danılmazdır.

Görkəmlı alim Musa Əliyev hər şeyden əvvəl olduqca xeyirxah, sözün tam mənasında nəcib və ədalətli bir insan idi. Onun adı Azərbaycan elminin inkişaf tarixində xüsusi yer tutur və hələ uzun illər gələcək nəsilər üçün elmə fədakar xidmətin nümunəsi kimi örnək olacaqdır. 110 illik yubileyini qeyd etdiyimiz akademik Musa Əliyevin həyəti əvvəldən axıra qədər doğma xalqına, Azərbaycan geologiya elminin təşəkkül və inkişafına həsr edilmişdir. Nə qədər ki akademik Musa Əliyev kimi ziyanlıların yandırıldığı elm işığının nuru şölenlənir, deməli, onun ruhu da daim şad olacaqdır.

Akif ƏLİZADƏ,
AMEA-nın prezidenti, akademik

İntellektual dərinlik, mənəvi zənginlik

məlti sərvətlərini ondan almaq iqtidarına sahib olmaq üçün böyük zəkaya və geniş ürəyə malik olmaq lazımdır. Bu baxımdan geoloq cansız təbiətin, daşların şairi olmalı, kristalların, minerallarının mühəndisi, tənzimcisi kimi çıxış etməlidir. Bütün bu qiyamətli keyfiyyətlər mənim dostum, qardaşım Musa müəllimlər cəmlənmışdır. Onun böyük qəlbi, dərin düşüncəsi, humanist davranışları və baxışları cansız təbiəti maqnit kimi özüne cəzb edir və öz mineral nemətlərini ona bağlışlamağa vədar edir".

...Musa Əliyev 1908-ci il aprelin 11-də Azərbaycanın qədim elm və mədəniyyət mərkəzlərindən olan Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur. Sonradan onun mənsub olduğu ailə Aşqabada köçməsdür. M. Əliyev 1926-ci ildə Aşqabadda orta məktəbi fizika-riyaziyyat təməyülü üzrə əla qiyamətlərə bitirmiş, həmin il Bakıya qayğıdaq Azərbaycan Politexnik İnstitutunun mədən şöbəsinə daxil olmuşdur. Onun gələcək həyat yolunun müyyənələşməsində həmin dövrələr respublikanın əsas elm və təhsil mərkəzlərindən olan, özündə olduqca güclü elmi kadr potensialı cəmləşdirən Politexnik İnstitutu mühüm rol oynamışdır.

Tələbəlik illərində yüksək ali təhsil göstəriciləri ilə seçilen Musa Əliyev 1929-cu ildə Paleontologiya, tarixi geologiya və SSRİ geologiyası kafədrasına laborant vəzifəsinə qəbul edilir və institutu bitirdikdən sonra aspirantura ya daxil olur. Elə o vaxtdan başlayaraq elmi fealiyyətini paleontologiya və stratigrafiya elmine bağlayır. Aspirantura da oxuduğu müddətde V.V.Boqacov, V.F.Pçelinsev, V.P.Renqarten kimi görkəmlə alimlər təməsəd olur, onların rəhbərliyi ilə tədqiqatlar aparır. Musa Əliyevin Kiçik Qafqazın üst tabasırik cöküntülerinin inosərləri və stratigrafiyasına həsr edilmiş ilkin tədqiqatları onun paleontologiya və stratigrafiya sahəsində yüksəkxitəslisi mütəxəssis kimi tanınmasına səbəb olur.

1936-ci ildə Musa Əliyev nəmətlik dissertasiyasını uğurla müdafiə etdiyindən sonra 1941-ci ilə qədər Azərbaycan Sənaye Institutunda əvvələ dosent, sonra neft fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışır, nəhayət, institutun direktoru vəzifəsinədək yüksəlir.

Hələ aspiranturada oxuyarkən, 1935-ci ildə o, Zaqafqaziya Geoloji Trestinin Azərgeologiya Bürosunun rəisi təyin edilmişdi. Həmin vaxtlarda bu idarədə Musa Əliyevin rəhbərliyi ilə cəmi 5 mühəndis-geoloq çalışır. Onun inadkar təşkilatçılıq fealiyyəti sayəsində qısa müddətde aparılan geoloji işlərin həcmi dəfələrlə artır və bu nəticə Azərbaycan geologiya idarəsinin yaradılmasına səbəb olur. Sonralar Musa Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikanın müxtəlif rayonlarında bir sıra xəritealma, habelə filiz və qeyri-filiz faydalı qazıntılarının axtarış və keşfiyyat işləri aparılır. Yüksək təşkilatçılıqlı, məqsədyyənlü çalışma qabiliyyəti Musa Əliyevə istehsalat, elmi və pedaqoji işləri bacarıqla əlaqələndirməyə imkan verirdi.

1941-ci ildə Musa Əliyev Nar-komneftin Tədris Müəssisələri Baş İdarəsinin rəisi təyin edilir, eyni zamanda Moskva Neft İnstitutunda pedaqoji fealiyyətlə məşğul olur. ikinci Dünya Məhərabəsinin ağır illərində Musa Əliyev ölkənin neft sənayesi üçün mühəndis-texniki kadrların ha-

lanmışdır ki, onun da həyata keçiriləməsi ölkəmizin Neft-qazçixarma sənayesində ilk dəfə olaraq dənizdə "Neft Daşları" yataqlarının keşfinə getirib çıxmışdır. Dünyanın 8-ci möcüzəsi sayılan və açıq dənizdə polad dırəklər üzərində salınan şəhərin - "Neft Daşları"ının yaranması dənizdə dəniz erasının başlangıcı olmuşdur. Bu tarixi layihənin irəli sürülməsi və həyata keçirilməsində Musa Əliyev müstəsna xidmətlər göstərmüşdir.

Akademikin ictimai fealiyyətinin səhəbət açarkən bir məqam üzərində xüsusi dayanmaq istərdik. Onun ictimai işlərde çalışdığı həmin dövrələr olduqca mürəkkəb ictimai-siyyə hadisələrlə xarakterize olunurdu. Bir tərəfdən mühərribənin vurdugu ağır zərbələr, digər tərəfdən ziyanlıların daim təzyiqi altında saxlanması son dərəcə mürəkkəb vəziyyət yaratmışdır. Musa Əliyev dövrün bütün bu keşməkeşlərinin ağırlığını öz çiyində daim hiss etmişdi. Onun üçün ən yüksək vezifə dövlətə, vətənə və xalqə xidmət göstərmək, insanlara xeyirxahlı etmək missiyası idi. Bu işe bir çox hallarda dövrün ideoloji paradigmaları ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Hətta Musa Əliyev bu xarakterinə görə ən nüfuzlu siyasi rəhbərlərle üz-üzə gəlməli olur, özünü, ailesini, karyerasını təhlükələrə atmaqdan belə çəkinmirdi. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, akademik hez zaman mənəvi dəyərlərinə xəyanət etməmiş, xeyirxahlı, insanlara xidmeti daim özünü həyat amalına çevirmişdir. Musa Əliyev gəncliyə, gənc kadrlara daim qayıq göstərirdi. Məhz bunun nəticəsidir ki, onun tələbələrinin çoxu bu gün də elmin müxtəlif sahələrində səmərəli və məhsuldar fealiyyət göstərir. Biz taleyimizə minnətdəri ki, uzun illər boyu bu böyük alim və pedaqoj, ictimai və dövlət xadimi, xeyirxah, müdrik və vətənərərər insanla yaxın olmuş, hər zaman ondan öyrənmişik.

Akademik Musa Əliyevin həyat bioqrafiyasının ən şərəfi səhifələrindən biri onun 1950-ci ildən 1958-ci ildək Azərbaycan Elmlər Akademiyasına rəhbərlik etdiyi dövdür. Bu dövrə yeni təsis edilmiş akademiyanın maddi-texniki bazası formalaşdırılır, elmi-təşkilatlı struktururu qurulur, yüksəkxitəslisi kadrlar potensialının ilk nəslə yetişir. Musa Əliyev AMEA-nın qarşısında dayanan vəzifələrin həyata keçirilməsi istiqamətində səyələşdirilir. Elmin inkişafının prioritet istiqamətlərini düzgün müyyənələşdirən görkəmlə alim akademiyada fizika, riyaziyyat, kimya, astronomiya, iqtisadiyyat və s. fundamental elm sahələrinin inkişafı üçün səy və bacarığını əsirgəmir. Qısa müddətde onun təşbbüsü ilə onlarca elmlər doktoru və elmlər namizədi hazırlanır. Həmin dövrə Moskvaya və keçmiş İttifaqın digəri işlərini aparır. Musa Əliyev tədqiqatlarının müəyyənələşdirilməsi və perspektivlərinin dəyərləndirilməsi üçün xeyli sayıda geoloji, tektonik və neotektonik xəritələr tərtib edilmişdir. Bu xəritələr bir sıra neft, filiz və qeyri-filiz yataqlarının müyyənələşdirilməsində mühüm rol oynamış